IMT Nuremberg Archives

H – 4972

International Court of Justice

H4972 - 0002

Kol. afd. O.

Exh. 2 Maart '46
686 Geheim B306

MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

F 8.3

DUTCH DELEGATION TO I.M.T.

Aan den Heer Minister van Justitie

KABINET
NR 590.
Ber.op schr. van 21 Februari 1946,
afd.A,no. 593/geheim.
Betr. gegevens berechting
major war criminals.

'S-GRAVENHAGE
28 Februari 1946.

Naar aanleiding van nevensgemeld schrijven heb ik de eer U het volgende te berichten:
ad. 1: De toenmalige Secretaris- Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming, Prof. van Dam, heeft destijds aan den chef van de afdeeling Lager Onderwijs, Dr.Wesselings, medegedeeld, dat Seys Inquart wenschte, dat aan de scholen voor gewoon lager onderwijs Duitsch zou worden gegeven. Betoogd is toen dat dit onmogelijk was. Uitsluitend als gevolg daarvan-althans volgens de mededeeling van Van Dam- heeft Seys Inquart den eisch van instelling van het 8ste leerjaar gesteld. Het Duitsch is toen voor het 7de en 8ste leerjaar verplicht gesteld. Minimum 4 lesuren per week.Men vergete hier niet, dat het gaat om kinderen van 13, 14 en 15 jaar, die in het 8ste leerjaar zaten. Er is nooit sprake van geweest, dat kinderen van die leeftijden naar Duitschland moesten.
ad. 2:Van een spellingscommissie is mij niets bekend en ook naar buiten is daarvan nooit eenige bekendheid gegeven.
ad. 3: Bij het lager onderwijs is het aantal leerkrachten grooter geworden door den volkomen Nederlandschen maatregel, die door den chef der afdeeling Lager Onderwijs persoonlijk is voorbereid, van verlaging van den leerlingenschaal. Daarmede heeft Seys Inquart nooit iets te doen gehad.

Bovendien het feit, dat men onderwijzer was, gaf geen vrijstelling voor arbeidsinzet. Alleen aan hen die Duitsch gaven
ad. 4: De aanduiding "bepaalde maatregelen", welke Seys Inquart zou hebben verhinderd, is wel zeer vaag. Ik ga voorbij de plagerijen in aansluiting aan klachten en provocaties van N.S.B.-ers, alsmede de anti-Joodsche maatregelen, die uiteraard ook op de economische hoogeschool te Rotterdam betrekking hadden, doch van algemeener strekking waren.

a. Toen de hoogleeraar in het staatsrecht Mr.C.W.de Vries veroordeeld werd wegens het luisteren naar de Engelsche radio,

INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL
NURNBERG, GERMANY
RF Exhibit 1525
June Filed 11-1946

193572

H4972 -0003

heeft de Rijkscommissaris hem ontslagen (zie bijlage I).

b. Bij de verordening van 13 Augustus 1941, nr. 153, en van 22 November 1941, nr. 214, van de Rijkscommissaris is ondanks bezwaar van de zijde van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming het "Führerprinzip" ook voor de economische hoogeschool te Rotterdam doorgevoerd. (alle bevoegdheden in handen van den president-curator).

c. Toen tengevolge van de Duitsche maatregelen met betrekking tot de deportatie van studenten en de loyaliteitsverklaring de hoogeschool vrijwel leegliep -voor het studiejaar 1943-1944 teekenden slechts 65 studenten, terwijl het aantal studenten normaal + 1000 zou hebben bedragen- onttrokken de hoogleeraren zich op allerlei wijzen aan het geven van onderwijs. In deze omstandigheden maakte de Raad van Beheer in de Kerstvacantie 1943-1944 bekend, dat het niet mogelijk was het onderwijs aan de hoogeschool na de vacantie te hervatten. Naar aanleiding hiervan verzocht het Rijkscommissariaat aan den commissaris voor niet-commercieele vereenigingen een door de Duitschers benoemden functionaris, die er zich vooral op toelegde de bezittingen van vereenigingen wegens of onder voorwendsel van politieke bezwaren te rooven -de vereeniging, waar de hoogeschool van uitging, te likwideeren enz. (zie bijlage II). Hierop volgden conferenties en briefwisseling tusschen de secretarisgeneraal van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming en het Rijkscommissariaat.De Rijkscommissaris bleef echter aan den eisch tot likwidatie vasthouden (zie bijlage III). Dat het tenslotte niet hiertoe gekomen is, is niet het gevolg van toegevendheid van den Rijkscommissaris, doch van de omstandigheid, dat de als likwidateur aangewezen N.S.B.- burgemeester van Rotterdam zich aan zijn betrekkelijk fatsoen verplicht heeft geacht den roof niet door te voeren, doch sleepend te houden.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

3573

AFSCHRIFT

Bijlage I.

DER REICHSKOMMISSAR
für die besetzten
Niederländischen Gebiete.

Den Haag, den 15 Januar 1941.

Auf Grund des §1 meiner Verordnung Nr.3 über die Ausübung der Regierungsgewalt in den Niederlanden entlasse ich mit sofortiger Wirkung

Professor Dr. C.W.de Vries

aus dem Amte als Professor an der Oekonomischen Hochschule in Rotterdam,
als stellvertretender Vorsitzender des Berufungsrates (Raad van Beroep; soziale Versicherung) in den Haag,
als Schriftwart der Allgemeinen Fursorgekommission (Algemeene Armencommissie) in Den Haag,
als Mitglied, zugleich Vorsitzender der Reichsberatungskommission für die Gemeindefinanzen,
als Mitglied der Kommission für die Nachforschung der Ursachen der im Backereiwesen bestehenden ökonomischen Schwierigkeiten,
als stellvertretender Schriftwart der Arbeitsvermittler,
als Mitglied der Prüfungskommission für die M.O. Diplome Staatswirtschaftslehre und Statistik sowie Staatseinrichtung (KX und KXI),
als stellvertretender Vorsitzender des Zentralen Kollegiums für ärztliche Disziplin,
als Mitglied des Ausschusses, aus dem Hohen Rat für die Arbeit, Mitglied der Beratungskommission gemasz §8 des Betriebsrätegesetzes,
als Mitglied des Staatsausschusses Fockema Andreae .

In Vertretung,

(gez.) Wimmer.

A 103574

H4972 – 0004

H4972-0004A

S.G.S. 13692 — 1928.

AFSCHRIFT

Bijlage II.

DER REICHSKOMMISSAR
für die besetzten
Niederländischen Gebiete.

DER GENERALKOMMISSAR
für Verwaltung und Justiz.

Apeldoorn, den 24-3-1944.
Ve 11-44 Dr.Schw./N.

An den Kommissar für die nichtwirtschaftlichen Vereine
Herrn Müller Lehning,
Den Haag.

Wie Ihnen bereits bekannt sein wird, hat die Handelshochschule Rotterdam, die von einem privaten Verein betrieben wird, ihren Betrieb eingestellt. Ich bitte nachdem den vorhandenen Studenten Gelegenheit gegeben worden ist, ihr Studium in Amsterdam weiterzuführen, den privaten Träger der Handelshochschule zu Rotterdam mit allen Nebenorganisationen zu liquidieren und das daraus sich etwa ergebende Vermogen nach Einvernehmen mit mir Zweeken der Forschung oder des Studiums zuzuleiten

Im Auftrag:

gez. Schwarz.

A 103575

H4972 – 0005

H4972 – 0006

AFSCHRIFT

DUTCH DEL. TO I.M.T.

Bijlage III.

DER REICHSKOMMISSAR
für die besetzten
Niederländische Gebiete.

DER GENERALKOMMISSAR
für Verwaltung und Justiz.

Apeldoorn, den 17 Mai 1944.
Dr.Schw./I.

An den
Generalsekretar im Ministerium für Erziehung
Wissenschaft und Kulturverwaltung,
Herrn Prof. Dr.van Dam.
Apeldoorn.

Betr.:Die Handelshochschule zu Rotterdam.

Unter Bezugnahme auf die mündliche Besprechung übersende ich Ihnen anbei ein Schreiben der niederländischen Vereinigung für die Handelshochschule in Rotterdam nebst Anlagen. Ich bitte, die Beantwortung zu übernehmen. Dabei sollte nach meiner Meinung vor allem zum Ausdruck gebracht werden, dass die Entwicklung der Dinge bewiesen hat, dass der Privatbetrieb den Bestand einer Hochschule nicht garantiere und daher der bestehende Verein keine Existenzberechtigung mehr besitze. Die Sorge für eine Handelshochschule deren Bestand zweifellos wichtig ist, müsste daher der öffentlichen Hand überantwortet und die vorgesehene Liquidation in diesem Sinne durchgeführt werden. Einstweilen habe auf Ihr Betreiben die Städtische Hochschule zu Amsterdam die studienmässige Betreuung der Studenten übernommen.

Ein solches Antwortschreiben bitte ich, mir vor Herausgabe kurz zur Einsichtnahme vorzulegen. Es würde sich empfehlen, zuvor auch mit dem Kommissar für die nichtwirtschaftlichen Vereinigungen Fühlung zu nehmen und mit ihm festzulegen, in welcher Form und zu wessen Gunsten die Liquidierung des Vereins durchzuführen ist. Das vorhandene Vermögen nebst Gebäuden werden zweckmässigerweise wohl auf den niederländischen Staat oder auf die Stadt Rotterdam zu übertragen sein.

Ich habe die Vereinigung für die Handelshochschule in Rotterdam Abgabenachricht erteilt und Herrn Müller-Lehning auf Ihre Fühlungnahme mit ihm vorbereitet.

I.A.

gez. Wimmer.

A 103576

S.G.S. 13692 — 1928.

H4972 - 0007

F.P.13

Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

I

BIJLAGE I.

Inleiding.

Het allerbelangrijkste is wel de consequente schending van artikel 200 der Grondwet, waarin zijn vastgelegd de vrijheid van onderwijs en de financieele gelijkstelling ter zake van de bekostiging van openbaar en bijzonder onderwijs.

Men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat men zoo consequent te werk kon gaan. De voorlichting te dezer zake aan den bezetter verstrekt voor de invasie van 1940, moet wel bijzonder goed zijn geweest, immers de theoretische afbraak voltrok zich reeds in het eerste jaar 1940/1941, wat daarna gebeurde, was een poging tot consequente uitvoering van den opzet 1940/41.

Ik bepaal mij ertoe de volgende bloemlezing uit dit jaar aan te bieden.

1e. De korting van 40% en de salarissen van de kloosterlingen-onderwijzers;

2e. Het verbod aan geestelijken om hoofd van een onderwijsinstelling te zijn;

3e. Controle van overheidswege op het grondwettelijk vastgestelde recht der bijzondere schoolbesturen op het benoemen van de eigen leerkrachten (Benoemingsbesluit van April 1941).

4e. Het scheppen van de mogelijkheid om het grondwettelijk recht op subsidie voor de bijzondere scholen afhankelijk te maken van bepaalde door de overheid gestelde voorwaarden. (Verordening 137/41 van 25 Juli 1941);

5e. Met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs volkomen strijdige instelling van een Joodsch schoolwezen , geschiedt bij aanschrijving van den Rijkscommissaris van 8 Augustus 1941.

Wat de volgende jaren nu betreft, worde de aandacht gevestigd op de verscherping van het benoemingsbesluit van April 1941 door de Verordening van den Rijkscommissaris van 9 Januari 1942, waarbij de mogelijkheid werd geschapen, dat de overheid rechtstreeks onderwijzers aan bijzondere scholen zou gaan benoemen. Dit punt heeft een enorm verzet in Protestant-Christelijke kringen gewekt en vormde den inzet van het bekende protestantsch onderwijs-verzet in Nederland.

Dit alles betrof dus schending van oude, in de Nederlandsche Grondwet vastgelegde, rechten.

Een tweede punt van niet minder groot belang betrof de sanctie op het menschelijk lijf ten aanzien waarvan de bezetter eveneens een verbijsterende consequentie heeft getoond. Dit beleid kenmerkte de jaren 1943, 1944 en 1945. Het groepeert zich onder den z.g. "Arbeitseinsatz". De mentaliteit van den bezetter was op dat gebied in dusdanige mate van logica en fatsoen gespeend, dat men het aandorst te verklaren, dat een aantal jongelieden, wederrechtelijk uit hun huis gehaald als gevolg van de noodlottige plutocraten-actie van 9 Februari 1943 en naar het kamp van Vught gevoerd, in April daaraanvolgende naar Duitschland werd gezonden "zum freiwilligen Arbeitseinsatz dienstverpflichtet". De verantwoordelijkheid hiervoor berust bij de Duitsche autoriteiten, die zich met den "Arbeitseinsatz" bemoeiden. De bepalingen over den "Arbeitseinsatz", neergelegd in een tweetal verordeningen van 1943, zijn duidelijk genoeg. Het vergde onmenschelijke moeite aan den Secretaris-Generaal om ze te saboteeren. Het aantal keeren, dat de Duitschers, met de regeling van den "Arbeitseinsatz" belast, beloften schonden, is ontelbaar.

- Hoe -

A 103577

Hoe dikwijls is niet beloofd aan de ouders, dat hun jongens met rust zouden worden gelaten. Verder worde herinnerd aan de vrijstelling van onderwijzers in het Duitsch. Deze vrijstelling is inderdaad verleend, doch de Duitsche leger-autoriteiten weigerden stelselmatig om militairen, die onderwijzer in het Duitsch waren, doch reeds voor de invoering van vrijstelling in krijgsgevangenschap waren gevoerd, daaruit terug te leiden. De maatregelen van den "Arbeitseinsatz" zijn wel het beste geschetst in den bekenden bisschopsbrief van 1943, waarin de vergelijking werd getrokken met het voeren van de Joden in Babylonische ballingschap. Als typisch voorbeeld van beloftenschending gelde het volgende.

In een circulaire van 16 Maart 19 43 drong de Secretaris-Generaal er op aan, dat de kinderen weder naar de scholen zouden worden gezonden, "omdat hem van de op dit stuk meest bevoegde Duitsche zijde was verzekerd, dat alom het onderwijs onbelemmerd voortgang zou kunnen vinden", waaraan werd toegevoegd de verzekering dat zulks gold "voor het onderwijs voor alle leerlingen, mannelijke zoowel als vrouwelijke, onverschillig van welken leeftijd". De desbetreffende circulaire werd aan de Duitsche autoriteiten ter goedkeuring voorgelegd. De "meest bevoegde Duitsche zijde" was de overleden Generalkommissar Schmidt. Deze belofte is reeds na enkele weken geschonden, omdat toen de bepalingen over den "Arbeitseinsatz" in een verordening verschenen.

Lager onderwijs.

1. Een van de eerste maatregelen, welke de bezetter nam, was het verwijderen van anti-Duitsche boeken uit de schoolbibliotheken (circulaire wnd.Secretaris-Generaal 17/9/40, No.254, Afd.A.S.). Deze maatregel werd spoedig gevolgd door de opdracht om de leerboeken te zuiveren van alle toespelingen, opmerkingen, beweringen en verdachtmakingen, welke het Groot-Duitsche Rijk, zijn volk, zijn leiding, zijn politieke ontwikkeling en zijn houding ten opzichte van wereldbeschouwing, sociale en economische problemen in discrediet brachten of daartoe geschikt waren. Deze maatregel is op een dusdanige wijze uitgevoerd, dat precies het omgekeerde werd bereikt van wat er mede werd beoogd. De correctie richtte zich op futiliteiten en daar de leerlingen veelal zelf de correcties aanbrachten, werd juist op de wijzigingen de bijzondere aandacht gevestigd.

Eenige jaren later werd door den Secretaris-Generaal Van Dam een commissie ingesteld, welke de nieuw uit te geven leerboeken moest beoordeelen op hun positief nationaal-socialistische beteekenis. De commissie bestond voor het grootste gedeelte uit n.s.b.ers en aanverwante geesten.

2. Het brengen van verandering in den geest van het onderwijzend personeel.

Een eerste poging daartoe was:

intimidatie. Via de kringhuizen der n.s.b. werden de klachten over onderwijzers en leerlingen ingediend bij den leider van het opvoedersgilde (Prof.van Genechten). Deze was tevens procureur-generaal en zoo kwam er via het Departement van Justitie een stroom van klachten bij het Departement van Onderwijs binnen. Deze klachten werden aan de inspecteurs van het lager onderwijs ter onderzoek gegeven, die voor de beantwoording met den chef der afdeeling L.O. over het te geven antwoord overlegden. Het resultaat is geweest, dat alle klachten van de hand werden gewezen.

Toen deze methode geen succes opleverde, werd er een gemachtigde voor het toezicht op de orde en de rust in de scholen aangesteld. (Van Rossam). Deze stond rechtstreeks onder den Rijkscommissaris.

-Hem-

A 103578

H4972 - 0008

H4972 - 0009

Hem stonden twee helpers Dr.Valkenburg en Dijkema ter zijde. Op deze wijze kwam een tweede stroom van klachten het Departement van Onderwijs binnen. Deze klachten werden op dezelfde wijze behandeld als die, welke van Prof.v.Genechten kwamen. Eenig resultaat heeft deze actie echter niet gehad, al werd het dagelijks moeilijker, onderwijzers en leerlingen, voor onaangename maatregelen te behoeden. Het was dan ook een groote opluchting toen in Mei 1941 deze heeren aan de kant werden gezet.

Daarmede was echter het instituut van "ordebewaarder" op de scholen niet ter ziele. Medio 1941 werd een nieuwe functie gecreeerd, n.l. die van inspecteur in algemeenen dienst, belast met het toezicht op de opvoeding tot een juist besef van orde en tucht aan alle scholen. (Dr.Noordijk). Deze zag zeer goed in, dat, zoo er iets te bereiken ware, eerst de ambtenaren, die hun voet dwars zetten, verwijderd en vervangen dienden te worden door n.s.b.ers. Het gevolg was, dat in November 1941 de chef der afdeeling L.O. van zijn post werd ontheven en in den loop van het volgend jaar verscheidene inspecteurs van het lager onderwijs hem op dien weg volgden.

3. Ook in positief nationaal--socialistischen zin werd een maatregel voorbereid. De Nederlandsche jeugd moest in "volkschen"zin worden opgevoed en om dit te bereiken was het noodig "volksche" onderwijzers op te kweeken. Er zou een vormingsschool worden gesticht. Niemand zou meer tot onderwijzer kunnen worden aangesteld, indien hij niet den cursus van deze vormingsschool zou hebben doorloopen en daarna eenige maanden in Duitschland zou hebben gewerkt. Allereerst kwamen de kweekelingen met akte, de volontairs en de werklooze onderwijzers voor het volgen van dezen cursus in aanmerking. Bij hun aanstelling zouden ze een toelage van f.200,-- boven hun normale salaris krijgen. Deze vormingsschool zou een eerste stap zijn naar een "zooveel mogelijk gevoellooze verdrijving van het sectarisch-confessioneele onderwijs." Van de uitvoering van dit plan is echter om diverse redenen niets gekomen. Wel hebben eenige onderwijzers den cursus in Oldenburg gevolgd, waar zij werden ingewijd in de beginselen van de Duitsche volksschool (communique waarnemend Secretaris-Generaal Departement van Onderwijs d.d. 12 October 1940), maar van invloed op den geest in het Nederlandsche onderwijs is dit niet geweest.

4.Dat de bezetter geen invloed had op de bij het onderwijs te benoemen personen, was hem een doorn in het oog. De wnd.Secretaris-Generaal van het Departement kreeg eind September 1940 de opdracht een regeling te concipieeren, waarbij hij de bevoegdheid zou hebben zoo noodig in te grijpen. Deze opdracht heeft geleid tot het tot standkomen van het z.g. benoemingsbesluit van 8 April 1941. Door de tegenwerking van afdeeling L.O. werd dit besluit een zwak aftreksel van hetgeen de bezetter zich had voorgesteld. In de practijk heeft het niets beteekend, omdat le. de op de benoemingsvoordracht voorkomende personen slechts getoetst mochten worden op de negatieve loyale houding t.o.v. de bezettende macht en 2e. de uitvoering in handen werd gelegd van de inspecteurs, die op dat oogenblik nog allen "goed" waren.

Het is dan ook te begrijpen, dat de bezetter steeds minder ingenomen was met deze verordening. Herhaaldelijk werd op wijziging aangedrongen. Deze is eerst tot stand gekomen, nadat Dr.Noordijk tot inspecteur in algemeenen dienst was benoemd en nadat de chef van afdeeling L.O. van het tooneel was verdwenen. (Verordening van 9 Januari 1942). Bij deze verordening werd den Secretaris-Generaal

-van-

103579

H4972 - 0010

van Onderwijs de bevoegdheid verleend tot benoeming van de leerkrachten bij het openbaar en bijzonder lager onderwijs. Te voren was aan den inspecteur van het onderwijs in algemeenen dienst (Dr.Noordijk) de bevoegdheid gegeven zich tot den inspecteur van het lager onderwijs te wenden om deze er mede in kennis te stellen, dat hij (Dr.Noordijk) het wenschelijk achtte, dat een bepaalde voordracht ter beoordeeling aan den Secretaris-Generaal zou worden voorgelegd. Zijn advies strekte tot het beoordeelen van de geschiktheid van den voorgedragene om bij het onderwijs werkzaam te zijn op een wijze en in een geste "als in verband met den toestand van bezetting van Nederland moest worden verwacht." Hier werd dus de negatieve loyale houding gewijzigd in een positieve loyale houding.

De reactie van de verordening van Januari 1942 in het land mag bekend worden geacht. Tal van schoolbesturen, inzonderheid de Prot.Christelijke, deelden aan de Secretaris-Generaal mede, dat zij zich niet aan dit besluit zouden onderwerpen. Zij zijn bij deze houding gebleven, ook nadat de leiders van het verzet (schoolraad en Christelijk Volksonderwijs) gevangen waren genomen en naar het Amersfoortsche concentratiekamp waren gebracht.

5. Ten aanzien van het bijzonder onderwijs verscheen nog de Verordening van den Rijkscommissaris van 25 Juli 1941 om ter handhaving van de orde en rust op de bijzondere scholen het schoolbestuur aanwijzingen door den Secretaris-Generaal te laten geven. Wanneer het schoolbestuur deze aanwijzingen niet opvolgde kon de Secretaris-Generaal een gemachtigde aanwijzen, die de rechten en verplichtingen van het bestuur geheel of gedeeltelijk zou waarnemen.

Het spreekt vanzelf, dat het bijzonder onderwijs zich hierbij niet neerlegde. In de enkele gevallen, waarin de Secretaris-Generaal van deze bevoegdheid gebruik heeft gemaakt, weigerden de ouders hun kinderen naar school te zenden en verschenen de "goede" onderwijzers niet meer.

6.Ten aanzien van het R.K.bijzonder onderwijs wijs ik nog op twee maatregelen: n.l. de beschikking van den Secretaris-Generaal van O.W.C., waarbij bepaald werd, dat geestelijken of kloosterlingen behalve in uitzonderingsgevallen, niet benoembaar waren tot hoofd van een onderwijsinstelling. De geestelijken of kloosterlingen, die reeds als zoodanig werkzaam waren, moesten voor 1 Mei 1941 worden ontslagen. De tweede maatregel was het verminderen van de salarissen van in communauteit levenden met niet minder dan 40%. Beide maatregelen moeten beschouwd worden als de reactie van den Rijkscommissaris op een in de R.K.kerken voorgelezen kanselbrief. Aanvankelijk had het in het voornemen van den Rijkscommissaris gelegen nog scherpere maatregelen te nemen (algeheele sluiting van R.K.Scholen). De eerste maatregel heeft, dank zij de sabotage door de afdeeling L.O., slechts zeer weinig slachtoffers gemaakt. Hevige strijd ontspon zich tusschen den Secretaris-Generaal en den chef van afdeeling L.O. omtrent het begrip "het grootste deel". De chef der afdeeling stelde zich op het standpunt, dat wanneer de helft + een van het personeel uit leden eener kloosterorde bestond de geestelijke of kloosterling als hoofd der onderwijsinrichting kon worden gehandhaafd. De Secretaris-Generaal wilde aan de Duitschers tegemoet komen en stelde een schema voor, waarbij de geestelijke of kloosterling slechts werd gehandhaafd indien de verhouding tusschen kloosterlingen en leeken bijv. tenminste 3:1; 5:2; 7:3 was. De chef der afdeeling weigerde een zoodanige aanschrijving aan de schoolbesturen te concipieeren. Een

-schrijven-

A 103580

H4972 - 0011

schrijven in dien zin is dan ook niet uitgegaan. Tegen den tweeden maatregel kon helaas weinig worden uitgericht.

7. Vermeld dient te worden de verordening van den Rijkscommissaris op het gebied van de niet commercieele vereenigingen en stichtingen. Slechts enkele schoolvereenigingen zijn er de dupe van geworden en zagen zich door den commissaris Müller Lehning ontbonden. Een oogenblik is de toestand dreigend geweest n.l. in Augustus 1941 toen de chef der afdeeling L.O. de opdracht kreeg een plan te maken tot een vergaande concentratie van de schoolvereenigingen. De Rijkscommissaris wenschte dat het aantal schoolbesturen tot slechts enkele werd. teruggebracht. De bedoeling was, dat de schoolbesturen in de vier grootste gemeenten in enkele vereenigingen zouden worden geconcentreerd, terwijl buiten de groote steden de schoolbesturen provinciegewijs in enkele zouden worden geconcentreerd. Enkele malen werd op een spoedige inzending van het plan aangedrongen. Er is nooit een letter van op het papier komen testaan.

8. Pogingen in gemeenten, waarin een n.s.b.burgemeester was, om het leerplan der openbare lagere scholen in "volksche" zin te wijzigen leverden practisch geen resultaat op, omdat de Lager-onderwijswet nu eenmaal eischt, dat een leerplanwijziging door het hoofd der school, na een bespreking met zijn personeel, wordt ontworpen. En bij de onderwijzers bestond voor een zoodanige wijziging geen animo. Diverse maatregelen zijn genomen t.a.v. de invoering van het duitsch op de lagere scholen. Zoo werd bij besluit van den Secretaris-Generaal van 20 September 1941 het duitsch in de 7e klasse der lagere school verplicht gesteld en mochten fransch en engelsch, behoudens in uitzonderingsgevallen, in dat leerjaar niet meer aan het leerplan worden toegevoegd. Vele schoolbesturen reageerden op advies van de afdeeling L.O. op deze maatregelen door het 7de leerjaar af te schaffen (men vormde dikwijls een 6B klasse) en het fransch en engelsch in aparte cursussen te doen geven. Ook werd in de voor duitsch uitgetrokken uren dikwijls Nederlandsch gegeven om zoo de later voor duitsch te geven lessen "beter te doen slagen".

Aangezien het aantal leerkrachten, dat bevoegd was om onderwijs in het duitsch te geven, veel te klein was, werden speciale cursussen voor duitsch in het leven geroepen (instelling van de hulpacte en de z.g. applicatiecursussen in het duitsch). Om de candidaten te trekken werd een vergoeding voor het geven van duitsch in de lagere school in het vooruit gesteld.

<u>Voorbereidend Hooger en Middelbaar Onderwijs.</u>

Van de maatregelen op het gebied van het V.H. en M.O. moge ik noemen.

1. Verbod tot onderwijs in het Hebreeuwsch aan de Gymnasia.
2. Opheffing van het Theosofisch Lyceum te Naarden.
3. Reorganisatie van het Geschiedenis-onderwijs.
4. Leerplan "Musisch" Onderwijs.
5. Instelling van Joodsche Lycea, die later geheel zijn opgeheven.
6. Verbod voor R.K. geestelijken om directeur of rector van een school voor V.H. of M.O. te zijn.
7. Uitreiking van diploma's aan hen, die zich als vrijwilliger voor het Oostfront meldden.
8. Gedwongen bezoek aan tentoonstellingen, lezingen enz.
9. Controle op de leerboeken en wijzigingen in de tekst.

- 10 -

A 103581

H4972 - 0012

10. Niet-toelaten van Joden tot examens.
11. Salarisverlaging voor in communauteit levende leeraren.
12. Uitbreiding van het leervak Duitsch ten koste van de andere leervakken.

Uit de bovenstaande maatregelen blijkt duidelijk de opzet van den toenmaligen bezetter om geleidelijk langs den weg van den minsten weerstand te trachten het Nederlandsche onderwijs te doordringen van den "nieuwen geest".

De bezetter wist maar al te goed, dat hij hierin alleen kon slagen, wanneer hij het onderwijzend personeel schoorvoetend mee zou kunnen krijgen en dat hij met een radicale wijziging van het onderwijs niets zou bereiken omdat deze volkomen gesaboteerd zou worden.

Het strekt tot eer van het Nederlandsche docenten-corps dat zij zich door deze uiterlijke gematigdheid niet om den tuin hebben laten leiden, doch principieel steeds het juiste standpunt hebben weten in te nemen.
Het Hebreeuwsch werd toch gedoceerd, thans buiten de school.
Het Geschiedenisonderwijs werd in de praktijk niet gewijzigd en het bezoek aan tentoonstellingen en lezingen getorpedeerd.
Docenten en leerlingen vonden elkaar in de bezettingsjaren in het verzet tegen den vijand, waarover nooit openlijk in de klassen werd gesproken, doch dat misschien juist daardoor tot een des te grootere band voerde.

Nijverheidsonderwijs.

1. In het voorjaar van 1944 is door den bezetter getracht in de toelatingseischen voor de zeevaart- en machinistenscholen zoodanige wijziging te brengen, dat adspirant-leerlingen voor de toelating na het 14e levensjaar een jaar op zee gevaren moesten hebben. De verordening, die een wijziging van het Rechtspositiebesluit N.O. 1935 beoogde, was reeds in ontwerp gereed. Tengevolge van de tegenwerking van de zijde van afdeeling N.O. zijn deze pogingen op niets uitgeloopen. Het was blijkbaar de bedoeling, de jongens te dwingen, dienst te nemen op schepen van den bezetter, die uiteraard alle voor oorlogsdoeleinden werden gebruikt.

2. Door het N.A.F. is getracht het leerlingstelsel, gesubsidieerd ingevolge Titel II van de Nijverheidsonderwijswet aan zich te trekken, o.a. zou in opdracht van de Hauptabteilung Soziale Verwaltung van het Departement van Sociale Zaken, vanwege de afdeeling Beroepsvoorlichting, leerlingen- en jeugdbemiddeling aan genoemd departement, slechts dan toestemming tot het plaatsen van leerlingen worden gegeven, wanneer die volgens een leerovereenkomst, opgesteld door het N.A.F., in opleiding zouden worden genomen.

Op deze wijze meende men, het volgens Titel II der N.O.-wet gesubsidieerde leerlingstelsel te kunnen uitschakelen. Ook deze pogingen zijn mislukt, tengevolge van den voortdurenden strijd van afdeeling N.O. daartegen. De afdeeling werd daarin bijgestaan door de organen van het Bedrijfsleven, o.a. de "Bemetel"..

3. Tengevolge van de verordening van den Rijkscommissaris betreffende het instellen van den Landstand is het landbouwhuishoudonderwijs, dat toen vanwege den Landstand zou worden gegeven partieel stilgelegd. In het bijzonder in de provincies Noordbrabant en Limburg en in andere provincies voorzoover het R.K.scholen betreft,

- bleven -

A 103582

H4972 - 0013

bleven alle leerlingen weg, toen het onderwijs in handen kwam van de zg. R.K.Stichting voor Landbouwhuishoudonderwijs enz. (onder Damave), zoodat sedert begin 1942 tot de bevrijding geen onderwijs meer is gegeven.

4. Door inmenging van den commissaris voor niet-commercieele vereenigingen zijn een aantal schoolbesturen zg. "omgezet" of zijn er een of meer personen vanwege genoemd commissariaat aan het bestuur toegevoegd. Kennelijk was het de bedoeling hierdoor invloed uit te oefenen o.a. op de benoeming van personeel, den gang van het onderwijs enz. In de meeste gevallen is hiervan niets terecht gekomen en is de benoeming van N.S.B.ers zooveel mogelijk kunnen worden voorkomen. Niet was dat het geval met de M.T.S. te Haarlem, waar bestuur, directeur en verscheidene leeraren (12) tot de N.S.B. behoorden.

Bij de Academie te 's-Gravenhage is deze opzet echter mislukt.

Hooger Onderwijs.

De maatregelen, waardoor het hooger onderwijs in ernstige mate werd aangetast en ten slotte totaal werd lamgelegd, kunnen in hoofdzaak worden onderscheiden in een reeks administratieve en een reeks terreurmaatregelen, welke meestal gepaard gingen. Daarnaast staan nog ernstige plunderingen en vernielingen van de universitaire inrichtingen.

1. In het kader van de zgn. jodenmaatregelen werden de joodsche docenten per 23 November 1940 van hun functie ontheven en korten tijd later ontslagen met ontneming van pensioenrechten. Velen hunner werden gedeporteerd.

2. Bij Verordening no.211/1940 d.d. 25 November 1940 van Seyss Inquart werd de organisatie van het Departement van Onderwijs geheel gewijzigd, gevolgd door de benoeming van den Duitschgezinden Prof.J.van Dam tot Secretaris-Generaal van dat Departement.

3. De Verordening no.27/1941 d.d. 11 Februari 1941 van Seyss Inquart betrof de Joodsche studenten, met in aansluiting daarop de Verordening no.28/1941 van den Secretaris-Generaal d.d. 11 Februari 1941. Joodsche studenten mochten zich slechts laten inschrijven en examen doen met toestemming van den Secretaris-Generaal.

4. Bij Verordening no.153/1941 d.d. 13 Augustus 1941 van Seyss Inquart werd bepaald, dat de bevoegdheden van het College van Curatoren der Universiteiten en Hoogescholen over konden gaan op den President Curator, hetwelk geschiedde bij uitvoeringsbesluiten.

5. Bij Verordening no.27/1943 d.d. 11 Maart 1943 van Seyss Inquart werd "ter waarborging van den totalen inzet voor den Europeeschen strijd tegen het bolsjewisme" de Secretaris-Generaal bevoegd verklaard maximum aantallen studeerenden vast te stellen voor iedere faculteit (numerus clausus) en bovendien werd een ieder, die afstudeerde "in het kader van den arbeidsinzet" verplicht een door den Rijkscommissaris te bepalen tijd te werken. Hierbij aansluitend was een verordening van den Secretaris-Generaal (Verordening no.28/1943, gedateerd 10 Maart 1943), waarbij een plechtige verklaring van den student werd geeischt", dat hij de in het bezette Nederlandsche

103583

gebied geldende wetten, verordeningen en andere beschikkingen naar eer en geweten zal nakomen en zich zal onthouden van iedere tegen het Duitsche Rijk, de Duitsche Weermacht of de Nederlandsche autoriteiten gerichte handeling, zoomede van handelingen en gedragingen welke de openbare orde aan de inrichtingen van hooger onderwijs, gezien de vigeerende omstandigheden, in gevaar brengen". Door deze verklaring zou men zich dus tevens binden om "in het kader van den arbeidsinzet" te gaan werken.

Het spreekt vanzelf, dat bovengenoemde maatregelen niet anders dan onrust in de academische gemeenschappen konden verwekken. Zoo veroorzaakte de boven onder 1 genoemde maatregel proteststakingen te Leiden en te Delft, welke werden gevolgd door sluiting van de Universiteit te Leiden (28 November 1940) en der Hoogeschool te Delft en de arrestatie van hoogleeraren. De Universiteit te Leiden werd nog eenigen tijd heropend voor examens, doch bleef verder gesloten. Delft werd wel weer heropend.

Pogingen werden aangewend om door benoemingen van nationaal-socialistische professoren de Leidsche Universiteit tot een nationaal-socialistische te maken, welke pogingen echter schipbreuk leden door de zelfbewuste houding van professoren en studenten. De professoren boden zelfs collectief hun ontslag aan in Mei 1942 en daar geen reactie volgde in September van dat jaar ten tweeden male. Daarop volgde arrestatie en interneering van een groot deel hunner.

Uit de onder 2 genoemde maatregelen blijken de vaste plannen om het Nederlandsche onderwijs op Duitsche leest te schoeien. Seyss Inquart is door de benoeming van Prof.van Dam verantwoordelijk voor diens optreden, dat trouwens steeds aan Duitsche goedkeuring was gebonden en veelal op Duitsche instigatie geschiedde. De onder 4 genoemde maatregel sloot hierbij aan. Deze voerde ook hier het zgd. leidersprincipe in. Zoowel de President Curator in Leiden als die in Delft en Amsterdam waren nationaal-socialist (benoemd tijdens de bezetting), terwijl ook de nieuw benoemde Rectores Magnifici het nationaal-socialisme waren toegedaan, althans tegemoetkomend waren aan de bezettende macht. Deze laatsten waren bovendien nog met bijzondere bevoegdheden bekleed t.a.v. de orde aan de universiteiten en hoogescholen.

De onder 3 genoemde verordening vermeerderde slechts de onrust in de academische wereld. In den zomer van 1942 volgde daarop nog het verbod voor joden om te studeeren.

De onder 5 genoemde maatregelen werden nog voorafgegaan door de gebeurtenissen in December 1942, toen de verplichting afgekondigd werd voor 8000 studenten om in Duitschland te gaan werken. Door de toen verwekte beroering werd dit wel is waar afgelast, maar onzeker bleef of dit definitief zou zijn. In Februari 1943 werden massa-arrestaties van studenten verricht onder het voorwendsel, dat dezen mede verantwoordelijk zouden zijn aan een politieken moord (gen. Seyffardt). Het spreekt wel vanzelf, dat de toen getroffen maatregelen (genoemd onder 5) een crisis in het hooger onderwijs moesten veroorzaken, welke uiteindelijk leidde tot een totale lamlegging. De weigering om de loyaliteitsverklaring te teekenen was, ondanks het dreigement om anders in Duitschland te moeten werken, vrijwel algemeen, totdat velen onder den indruk geraakten van de groote terreuractie die begin Mei 1943 in geheel Nederland plaats vond. Sommigen teekenden alsnog, of meldden zich, onder de extra bedreiging van have en goed hunner ouders, voor de deportatie naar Duitschland, waar velen hunner omkwamen.

- Verreweg -

P 103584

H4972 -0014

H4972 -0015

Verreweg het grootste deel echter weigerde zoowel het een als het ander en dook onder of begaf zich zoo mogelijk in burgerfuncties, ondanks het verbod. Uit dezen vormde zich een zeer belangrijke versterking van de illegale beweging. De houding der studenten bleek een belangrijke bijdrage aan de verzetshouding van het Nederlandsche volk en was een voorbeeld voor zeer velen. Door een en ander was echter de universiteit ontvolkt en daardoor het universitaire leven onmogelijk geworden, temeer daar ook vele docenten zich aan het onderwijs onttrokken, dat immers nog slechts voor de teekenaars (in hoofdzaak N.S.B.getint) kon geschieden. Wel werden zgn.zwarte tentamina en drgl. afgelegd en afgenomen.

Naast de bovengenoemde verrichtingen van den bezetter staan nog zeer vele gevallen van individueele acties tegen hoogleeraren en studenten, bestaande uit onrechtmatig ontslag, gijzeling en deportatie, veelal met de dood als gevolg. Ook de diverse studentenorganisaties waren reeds aan den bezetter ten offer gevallen, waardoor de academische gemeenschap gevoelig werd getroffen.

Uit al deze maatregelen blijkt ten duidelijkste de bedoeling v van den bezetter om het hooger onderwijs geheel naar zijn hand in te richten en de academische vrijheid aan Duitsche banden te leggen, geheel in strijd met haar doelstelling n.l. de vrije wetenschapsbeoefening. Deze maatregelen waren volstrekt niet noodzakelijk in verband met de oorlogvoering.

Aantasting vond echter bovendien nog plaats van de instellingen zelve. Ik bepaal mij hier tot de gevallen van "vorderingen" van civiele Duitsche zijde, aangezien Seyss Inquart slechts daarvoor rechtstreeks verantwoordelijk kan worden gesteld. De ernstige aantastingen van laboratoria in Amsterdam, Leiden en Delft en het in brand steken van universitaire gebouwen in Nijmegen door de Wehrmacht laat ik derhalve buiten beschouwing.

Civiele vorderingen vonden plaats t.a.v. de laboratoria van de Vrije Universiteit te Amsterdam en van de Rijks Universiteit te Leiden, waardoor deze laboratoria van zoovele belangrijke instrumenten werden beroofd, dat zij onbruikbaar werden voor het doel, waarvoor zij waren gesticht. Van de Vrije Universiteit werden het Physisch-technisch, het Natuurkundig en het Scheikundig laboratorium met de daarbij behoorende boekerij beroofd en van de Leidsche Universiteit vooral het Kamerlingh Onnes laboratorium en het Anorganisch Chemisch laboratorium.

Kunsten en Wetenschappen.

1e. Splitsing Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Bij verordening 211-1940 stelde de Rijkscommissaris in de plaats van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in een Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming en een van Volksvoorlichting en Kunsten. De bedoeling was duidelijk: men wilde een speciaal volkomen Duitsch orgaan scheppen dat tot taak had den geest van het Nederlandsche volk in nationaal-socialistische richting om te buigen. Aan het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten werd de zorg opgedragen voor "het pers- en radio-wezen, filmwezen, de niet-wetenschappelijke litteratuur, de muziek, de beeldende kunst met inbegrip van architectuur en kunstnijverheid, het theaterwezen, den kunstdans en het tentoonstellingswezen; de bestrijding van al hetgeen in strijd is met de openbare orde en de goede zeden alsmede al hetgeen samenhangt met propaganda en met bekendmakingen ten behoeve van doeleinden, die op het maken van winst gericht zijn."

- De -

A 103585

H4972 -0016

De bedoelingen van den Rijkscommissaris bleken verder duidelijk uit de bezetting van de Departementen; terwijl men aan het Departement van Opvoeding genoegen nam met een Secretaris-Generaal, die "begrip" had voor de Duitsche mentaliteit zonder zelf N.S.B.er te zijn of eigen krachtig initiatief ter nazificeering van het volk te ontplooien, werd aan het hoofd van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten gesteld de N.S.B.er Dr.Goedewagen; terwijl aan het eerstgenoemde Departement op den duur slechts enkele der sleutelposities door N.S.B.ers bezet werden en een S.S.man als raadsadviseur voor Volksopvoeding en Volksontwikkeling er een klein eigen bureau kreeg, werd laatstgenoemd Departement van hoog tot laag bezet door personeel, dat de nieuwe orde aanhing.

Wat de reactie bij het Nederlandsche volk betreft kan gezegd worden, dat dit volkomen afwijzend stond tegenover de splitsing en in het bijzonder tegen de instelling van een N.S.B.Departement van Volksvoorlichting en Kunsten.

2e. Nederlandsche Kultuurraad.

Bij verordening 210-1941 van den Rijkscommissaris werd ingesteld een Nederlandsche Kultuurraad, welke tot taak zou hebben de bevordering van "de ontwikkeling van het Nederlandsche kultureele leven en de verzorging van de Nederlandsche cultuur". Bij de vervulling van zijn taak was de Kultuurraad verplicht alle uitingen van het cultureele leven gade te slaan, alle diensten en instellingen, welke op het gebied van het cultureele leven of de cultuurzorg werkzaam zijn, door het geven van advies te steunen en deze door het nemen van initiatief tot bepaalde werkzaamheden op te wekken.

De Kultuurraad bestond uitsluitend uit collaborateurs, al dan niet lid der N.S.B. Hij heeft naar ik meen slechts twee of drie keer vergaderd. De man, die op grond van het "leidersbeginsel" het geheel in handen had, de archaeoloog Prof.Dr.G.A.S.Snijder, trad weldra toe tot de S.S.

Ook hier was de reactie van het publiek volkomen afwijzend. Veel invloed heeft de Kultuurraad nimmer verkregen. Over belangrijke benoemingen moest hij gehoord worden en verder kon hij vrijwel overal buiten worden gelaten. Veel last bezorgde dit college echter op het gebied van de Monumentenzorg, aangezien een kunsthistoricus en een architect met gebruikmaking van dien Raad trachtten hun opvattingen door te zetten; vermeld moet echter worden dat de Rijkscommissaris den Kultuurraad in dezen niet steunde toen t.a.v. Middelburg een conflict dreigde.

3e. Monumentenzorg.

Door de oorlogshandelingen en tijdens de Duitsche bezetting is groote schade aan de Nederlandsche Monumenten van geschiedenis en Kunst berokkend - een schade die gerust op 100 millioen gulden kan worden geschat - doch uiteraard kan niet gesteld worden dat al deze schade met voorkennis en medeweten van Seyss Inquart is veroorzaakt.

Daarom is - afgezien van de schade die is ontstaan als gevolg van zuivere oorlogshandelingen - de schade tijdens de bezetting verdeeld in twee groepen:

A. schade, als gevolg van militaire maatregelen,
B. schade, als gevolg van burgerlijke maatregelen.

A. Schade als gevolg van militaire maatregelen wordt hier buiten beschouwing gelaten.

P 103586

H4972 - 0017

B. Schade als gevolg van burgerlijke maatregelen.

a. Stillegging van begonnen werk.

Op talrijke plaatsen, vooral in 1942 als gevolg van het algemeen bouwverbod, moest zeer ten detrimente van de daarbij betrokken gebouwen het werk der restauraties worden gestaakt, o.a. te Amersfoort (Muurhuisen); Blokker (boerderij); Breda (Groote Kerk); Brielle (Groote Kerk); Culemborg (Stadhuis); Delfsen (toren); Gouda (Ned.Herv.Kerk); Gravt (Ned.Herv.Kerk); Groningen (Martinitoren); Leiden (Marekerk en St.Pieterskerk en Gravesteen); Middelburg (Stadhuis en Abdij); Vleuten (Hamtoren); Maassluis (Ned.Herv. Kerk); Veere (Ned.Herv.Kerk); Willemstad (Raadhuis); en Zouw (R.K. Kerk);

b. Vordering bouwmaterialen.

Op verschillende plaatsen werd kostbaar bouwmateriaal bij monumenten die hersteld werden in beslag genomen, o.a. te Joure, Baalre en Bozum.

c. Vordering gebouwn.

Talrijke gebouwen werden voor burgerlijke doeleinden gevorderd om bestuursapparaten en N.S.B.functionnarissen in te huisvesten. Dit veroorzaakte dikwijls groote verbouwingen of vernielingen zoowel aan de gevels als aan het interieur. Zandsteenen gevels werden met cementkalk besmeerd.

d. Schade aan gebouwen als gevolg van maatregelen tegen niet Ariërs.

De belangrijkste oude Synagogen die werden vernield of beschadigd zijn de Hoofd- of Groote Synagoge, de Tweede Synagoge en de Portugeesch Israelitische Synagoge te Amsterdam benevens de Synagoges te 's-Gravenhage en Middelburg.

e. Weghalen van werklieden.

Door het weghalen van arbeidskrachten onderving het restauratiewerk, indien het al kon worden voortgezet, groote vertraging

4e. Roerende zaken van cultureele beteekenis.

Groote Schade op dit gebied is aangericht door het oorlogsgeweld (Rotterdam, Middelburg), door ongedisciplineerd optreden van Duitsche militairen en door vele gedwongen evacuaties. Dat de talloozo gedwongen verhuizingen, vaak op zeer korten termijn, b.v. voor antiek meubilair, oud porcelein, aardewerk e.d. inuikend zijn geweest en tot aanzienlijke schade hebben geleid, behoeft geen nader betoog. Herhaaldelijk werden huizen gevorderd zonder dat men den inboedel mocht verwijderen. Bovendien werd uit vrees voor plunderingen, confiscaties, oorlogsgeweld of wegens de onmogelijkheid van transport veel kostbaars begraven, hetwelk later gestolen of ernstig verminkt bleek te zijn.

Een afzonderlijk hoofdstuk vormt de plundering van het gevacueerde Arnhem. Weliswaar heeft de Rijkscommissaris de Inspectie Kunstbescherming in de gelegenheid gesteld een aantal kunstwerken, in de eerste plaats uit het Gemeente Museum, naar veiliger oorden over te brengen, doch door gebrek aan medewerking van Duitsche zijde bij de uitvoering hiervan moest het werk fragmentarisch blijven. Bij de plundering van Arnhem - waarover de burgemeester een uitgebreid rapport heeft toegezonden aan den Minister van Justitie ten gebruike bij de behandeling van de Nederlandsche aanklacht te Neurenberg - is zeer veel van cultureele beteekenis gestolen, vernield of zwaar beschadigd.

- Op -

A 103587

H4972 - 0018

Op 1o 8 ptember 1941 verscheen in de pers een mededeeling van den Rijkscommissaris dat alle vermogens van leden van het ~~der~~ van Oranje-Nassau verbeurd waren verklaard. Intusschen is het mogelijk gebleken verreweg het grootste deel van deze bezittingen, voor zoover ze uit cultureel oogpunt van belang waren, in het land te houden.

Wat de openbare archieven betreft is schade geleden, doordat een aantal oude besnijdenis- en trouwregisters betreffende Joden in beslag zijn genomen en naar Duitschland zijn gezonden, waar ze nog niet konden worden opgespoord. Ook particuliere archieven hadden herhaaldelijk te lijden; archieven van het Huis Canne bij Maastricht en van de Wiersse onder Ruurlo werden verbrand.

Wat de musea betreft is de schade in het algemeen beperkt gebleven tot die welke een onvermijdelijk gevolg was van de verschillende evacuaties en van bombardementen. Verder zijn uit het Rijksmuseum Kröller-Müller drie zeer belangrijke werken van oude Duitsche meesters in beslag genomen, evenals de verzamelingen van de Spinoza-huizen te Rijnsburg en 's-Gravenhage, en van het Joodsch Historisch Museum te Amsterdam. Verder leden enkele musea nog gevoelige verliezen door het wegvoeren of onder zekeren dwang wegkoopen van bruikleenen.

Op last van den vijand moesten in verschillende musea herhaaldelijk ongewenschte tentoonstellingen worden gehouden.

De verzamelingen zoowel als de bibliotheek van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam werden gesloten en de bibliotheek van ongeveer 150.000 deelen is naar Duitschland overgebracht, evenals een zeer waardevolle verzameling kranten.

De Bibliotheca Rosenthaliana in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, eigendom van de gemeente, werd in 153 kisten gepakt naar Duitschland weggevoerd.

Beroemde collecties op het gebied der natuurlijke historie uit het Ignatius College te Valkenburg en het Natuurhistorisch Museum te Maastricht werden met de hierop betrekking hebbende vakbibliotheek naar Duitschland gebracht.

In 1940 werden alle bezittingen van de Vrijmetselaarsloges in beslag genomen en naar Duitschland gevoerd, waaronder de beroemde bibliotheca Klossiana, indertijd door Prins Hendrik aangekocht en aan de Orde geschonken, waarbij veel belangrijke wiegedrukken, post-incunabelen en werken op occult gebied, die b.v. niet in de Koninklijke Bibliotheek aanwezig waren. Van cultureele beteekenis was evenzeer de verdere bibliotheek en het oude archief der Orde.

Ten aanzien van kunstwerken in particulier bezit werd herhaaldelijk zeer willekeurig opgetreden. Zoo verdween de geheele vermaarde verzameling van den kunsthistoricus Frits Lugt, een aantal zeer belangrijke schilderijen van den heer J.A.Nienhuys te Bloemendaal een groote collectie antieke meubelen, porcelein, kristal en vele oude schilderijen van den heer Bichon van IJsselmonde te Wassenaar bleek verdwenen en vernield, nadat het huis eenigen tijd door Duitsche militairen bewoond was geweest. Voorts heeft men herhaaldelijk de inboedels van ondergedoken personen in beslag genomen, waaronder b.v. de zoo belangrijke wetenschappelijke bibliotheek van Prof.Limperg.

Zeer ernstig is het verlies dat geleden werd door het "aankoopen van kunstwerken, die naar Duitschland verdwenen. Al dadelijk na de capitulatie were in Nederland een omvangrijk apparaat geschapen dat kunstbezit moest verwerven voor de Duitsche musea, het nog te creëeren "Museum des Führers" te Linz en ook voor de Duitsche

-Regeerings-

103588

Regeeringspersonen zelf. In dezen trad op het "Referat Sonderfragen" van het Rijkscommissariaat (Dr. Ickel, later Dr.Goepel, aankopers Prof.Posse en Dr.H.Voss). Voor deze instanties werd al in 1940 door Dr.L.Fietzsch een rapport opgesteld van de zich hier te lande bevindende belangrijke kunstverzamelingen en de waardevolle objecten daaruit. De aandacht werd aldus gevestigd op de verzamelingen Van Beuningen, Koenigs, Von Pannwitz, Nienhuys, Lugt en nog enkele Joodsche verzamelingen, waarvan later ook inderdaad groote kwantiteiten naar Duitschland konden worden overgebracht.

Behoudens het Referat Sonderfragen werkte in Holland als officieel Bureau, belast met de inkoopen voor Duitsche Regeeringspersonen en openbare verzamelingen, de Dienststelle Mühlmann geleid door Staatssekretär Kajetan Mühlmann. Deze Dienststelle hield zich bezig o.a. met de als z.g. Vijandelijk Vermogen in beslaggenomen kunstwerken (verzameling Lugt, verz. A.Hartog) en met de geconfisceerde Joodsche Kunstverzamelingen (verzameling Jaffé, verzameling Steiner, verzameling van Buuren e.a.). Tevens deed zij een keuze uit de meest waardevolle kunstvoorwerpen, die door Joodsche eigenaars ingeleverd waren bij de bank Mendelsohn, Rosenthal & Co. te Amsterdam.

De Dienststelle Mühlmann voerde ook de onderhandelingen over den aankoop van de verzameling Mannheimer voor het Museum te Linz welke voor een bepaalde som werd overgenomen, onder bedreiging van inbeslagname als vijandelijk vermogen. Mühlmann trad bij dezen aankoop als vertegenwoordiger van Seyss Inquart op. Het geld voor den koop werd door de Reichskanzlei op Seyss Inquart overgeschreven. Door toedoen van de Dienststelle Mühlmann werden de volgende Nazi-regeerders van kunstwerken voorzien: Hitler, Himmler, Generaal-Gouverneur Frank (Krakau), Gauleiter Baldur von Schirach (Weenen), Seyss Inquart, Dr.Schmidt en verscheidene S.S.-generaals.

Een apart hoofdstuk vormen de aankoopen van Goering, aangezien hij weer eigen inkoopers en een eigen vertegenwoordiger in Nederland had, n.l. den bankier Miedl, die kort na de capitulatie den kunsthandel Goudstikker met den geheelen inventaris overnam. Door toedoen van Miedl werd een belangrijk deel van den Nederlandschen kunsthandel naar Duitschland overgebracht. Als opkoopers voor Goering fungeerden verder Hofer, die verschillende relaties hier te lande bezat (kunsthandelaren Peuch en Bachstitz) en Goerings adjudant Dr.Gritzbach. De groote sommen die aan Hofer en Gritzbach ter beschikking werden gesteld, stelden hun evenals Posse en Goepel in staat om elken gewenschten aankoop te doen. Goering onthield zich van het systeem, dat vooral door Mühlmann en ten deele ook door Goepel werd toegepast, om Joodsche kunsthandelaren, die met deportatie bedreigd werden in te schakelen en hun aldus te pressen het kostte, wat het wilde, prestaties te leveren.

Tenslotte werd ons land nog overstroomd door een legertje van kunsthandelaren en veilinghouders die de Nederlandsche kunstmarkt geheel overvleugelden, zoodat elke openbare veiling een gevaar voor ons kunstbezit opleverde. Bijzonder veel moeite werd door deze categorie besteed aan het opsporen en aankoopen van de z.g. Romantische School, waarvan zeer veel belangrijke ten deele ook nog vrijwel onbekende schilderijen naar Duitschland verdwenen.

- Aanvankelijk -

103589

H4972 - 0019

H4972 - 0020

Aanvankelijk kon op den uitvoer van kunstwerken eenigermate het oog worden gehouden, omdat lijsten van den uitvoer werden bijgehouden. Tot Maart 1941 bedroeg de waarde der "officieel" uitgevoerde werken reeds 12 millioen gulden. Na het opheffen van de deviezenbepalingen op 1 April 1941 moest geheel gewerkt worden naar wat wij toevallig hoorden en wat op veilingen te constateeren viel. Volgens de vertrouwelijke publicatie "De Economische toestand van Nederland omstreeks Juli-Augustus 1943", blz.4, waren de maandelijksche gemiddelden voor den uitvoer van schilderijen en andere kunstvoorwerpen in millioenen guldens:: 1941 :: 1,2; 1942:: 1; 1e helft 1943:: 1,2; Juli 1943: 0,8; Augustus 1943: 1,3. Echter werd bovendien zeer veel buiten de Nederlandsche administratie om geexporteerd. Zoo kwam op de uitvoerlijsten niet voor hetgeen door bemiddeling van Dr.Muhlmann werd aangekocht. Als zoodanig noem ik de vermaarde verzameling Italiaansche kunst van wijlen Prof.Lanz, waarop wij sinds lang voor het Rijksmuseum het oog hadden geslagen (waarde 1 millioen), een beroemde Watteau uit de nalatenschap van den Duitschen Keizer (1½ millioen), objecten uit de collectie Von Pannwitz (1½ millioen), benevens de collecties Mannheimer (7 millioen) en Hartog (4 millioen). De totale waarde van de uitgevoerde kunstwerken wordt geschat op 200 millioen gulden.

5e. Roerende Zaken in Joodsch bezit.

Reeds aanstonds werd ten aanzien van eenige belangrijke Joodsche verzamelingen incidenteel opgetreden. Zoo werd in beslag genomen de collectie van wijlen den Heer Mannheimer, welke voor ons land uiterst belangrijk was, aangezien zo een aantal reeksen bevatte van een aard als in geen onzer musea aanwezig is. De verzameling Hartog uit Wassenaar werd in beslag genomen en geveild.

Bij verordening 78-1942 werd in artikel 10 bepaald, dat Joden "collecties van alle soort, kunstvoorwerpen, voorwerpen van goud, platina of zilver, alsmede bewerkte en onbewerkte edelsteenen, halfedelsteenen en parels" bij een bankiersfirma moesten inleveren. Hoewel door de medewerking van een aantal musea en particulieren dit voorschrift op groote schaal is ontdoken, is door deze verordening toch nog zeer veel aan den vijand ten offer gevallen. Geheel naar Duitschland gevoerd werden b.v. de verzamelingen D.Wolf te Wassenaar, A.van Buuren te Amsterdam, Mevrouw Hartogs te Arnhem, A.Cohen te Amsterdam, Hamburger te Amsterdam en te Laren.

Wellicht nog meer dan Joodsche particulieren leden de Joodsche kunsthandelaren onder de gevolgen van de Verordening van 1942. Bij verschillende Haagsche en Amsterdamsche antiquairs, die reeds eerder een "Verwalter" hadden gekregen, werd de geheele beschikbare inventaris in beslag genomen.

De eigendommen van Joodsche kerkelijke gemeenten vielen niet onder deze verordening. Desondanks werd weldra ook ten aanzien daarvan opgetreden. Voor zoover de voorwerpen niet in musea in veiligheid waren gebracht, is ook hier veel verloren gegaan.

Van groote beteekenis was ook de bibliotheek van ongeveer 20.000 deelen en het archief van het Seminarium der Portugeesch-Israelitische gemeente te Amsterdam, van veel belang ook met het oog op de kennis van onze koloniale geschiedenis. Ook deze werd in beslag genomen.

6é. Metaalvordering.

Verordening 108-1941 bepaalde, dat voorwerpen welke geheel of voor een overwegend deel uit koper, nikkel, tin, lood of legeeringen daarvan bestaan, ingeleverd moesten worden. Een uitzondering werd o.a. gemaakt voor kerkklokken, voor den kerkelijken dienst bestemde gebruiks- en andere voorwerpen, orgels, museumstukken en hetgeen

103590 - behoort -

H4972 - 0021

behoort tot eenige volksdracht, benevens voorwerpen die een hooge wetenschappelijke, geschiedkundige of kunstwaarde hebben of die als antiquiteit en als handwerk als waardevol volksgoed te beschouwen zijn. Bij het bepalen van hetgeen onder deze laatste categorieen gerekend wordt, heeft de vijand den Nederlandschen autoriteiten vrijwel geheel de vrije hand gelaten. Dit neemt niet weg, dat een aantal antiquiteiten toch zijn ingeleverd en versmolten en een aantal voorwerpen, die uit wantrouwen voor wat de Duitschers uiteindelijk zouden doen, begraven werden, ernstige schade hebben geleden.

7e. Klokkenvordering.

Op grond van verordening 79-1942 van den Rijkscommissaris werden de kerkklokken in Nederland verbeurd verklaard. Een "Sonderreferat Metall Mobilisierung" onderdeel der door den General für Finanz und Wirtschaft ingestelde "Rustungsinspection Niederl"nde"werd met de uitvoering belast. Hoewel van Duitsche zijde werd toegezegd, dat de uit kunsthistorisch oogpunt allerbelangrijkste klokken in de torens konden blijven hangen, zijn ook deze voor een groot deel daaruit verwijderd. Het uithalen uit de torens geschiedde vooral in den beginne met groote ruwheid; dikwijls werden klokken eenvoudig uit de torens neergesmeten; wanneer ze te groot waren om binnendoor of door de galmgaten te worden neergelaten werden de galmgaten zonder veel voorzorg uitgebroken of werden andere gaten in de torens gehakt. In het geheel zijn ruim 5000 klokken tot een totaal gewicht van ongeveer 2 millioen k.g. uit Nederland geroofd en is dientengevolge een aantal van historisch waarde verloren gegaan.

8e. Natuurschoon.

Het natuurschoon in Nederland heeft zeer groote, ten deele onherstelbare schade geleden. Stratetische maatregelen hebben althans een deel van de duinen vrijwel geheel verwoest, het internationaal vermaarde vogelreservaat "de Poer" ten zuiden van den Hoek van Holland is volkomen vernield, het al-oude Haagsche Bosch is gedeeltelijk gerasseerd en verder door het bouwen van bunkers grootendeels verwoest, tal van andere bosschen en buitenplaatsen zijn ernstig geschonden, vooral ook door kappingen door de Duitsche "Wehrmacht" op zeer groote schaal voor het maken van z.g. Rommel asperges, door houtverderingen voor andere militaire werken en door kapping als brandhout tengevolge van het totaal uitblijven van elken aanvoer van brandstof in den winter van 1944-'45.

Prachtige natuurterreinen werden vernield voor het aanleggen van militaire vliegvelden, zooals een aanzienlijk deel van het Nationale Park de Hoge Veluwe bij Deelen en de unieke Heideterreinen bij Havelte en Zeyen. Ook door den aanleg van groote systemen van verdedigingswerken met tankgrachten enz. werd het zoo teere Nederlandsche landschap op tal van plaatsen onherstelbaar geschonden.

9e. Vereenigingsleven.

Bij verordening 41-1941 werd aan den door den vijand benoemden "Commissaris voor vereenigingen en stichtingen zonder economisch doel" dictatoriale bevoegdheden ten aanzien van dergelijke organisaties toegekend. Zeer tot schade van het cultureele leven werd daarvan gebruik gemaakt om organisaties op te heffen of van nieuwe besturen te voorzien, terwijl het voorschrift dat voor allerlei handelingen toestemming van genoemden commissaris vereischt werd tot het vrijwel stilleggen van de werkzaamheden van vele andere vereenigingen leidde. Bovendien werd een aantal vereenigingen en stichtingen in het leven geroepen, die nazificeering van Nederland ten doel hadden. Met deze zelfde strekking werden door of met medewerking van den Rijkscommissaris vele tijdschriften opgericht.

- Film -

103591

H4972 - 0022

Film.

Nadat aanvankelijk nog een beperkt roulement van Amerikaansche, Engelsche en Fransche films zonder propagandistische strekking mogelijk was, werd reeds dd. 9 Juli 1940, bij verordening no. 57 uitgaande van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Binnenlandsche Zaken en Justitie de vertooning van films beperkt tot films, die in Nederland of in het Groot-Duitsche Rijk na 14 Mei 1940, respectievelijk na 31 December 1936 door de censuur waren goedgekeurd, dan wel, die in het gebied van het Groot-Duitsche Rijk voor de vertooning waren vrij gegeven.

In den beginne leidde zulks tot een sterk verminderd bezoek aan de theaters; later bleek evenwel de zucht naar verstrooiing te sterk en steeg het bioscoopbezoek weer, zelfs tot boven het vooroorlogsche peil. Daartegenover staat, dat talrijke principieele Nederlanders zich gedurende den geheelen bezettingstijd van iederen gang naar de bioscoop hebben onthouden.

Op het gebied van het journaal werd de druk van den bezetter spoedig na de overweldiging van ons land voelbaar en oefende Berlijn via de Duitsche Maatschappij Tobis, behoorende tot het Ufaconcern, sterke pressie uit op de journaalmaatschappijen hier te lande hetgeen resulteerde in een penetratie van Duitsche berichtgeving met een geprononceerd nationaal-socialistische tendenz in het Nederlandsche journaal. Deze ergerlijke vorm van propaganda ondervond van de zijde van het publiek aanmerkelijkeweerstand, hetgeen o.m. blijkt uit een besluit van 8 Maart 1943 van den toenmaligen Secretaris-Generaal van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, in welk besluit het aan het publiek verboden werd tijdens de vertooning van het journaal de zaal te betreden of te verlaten, en waarbij zulks strafbaar werd gesteld. Het streven om het journaal geheel onder nationaal-socialistischen invloed te brengen bestond gedurende de geheele bezetting en bij besluit van 27 April 1944 van den Secretaris-Generaal van Volksvoorlichting en Kunsten werd de z.g. Nederlandsche Filmjournaalmaatschappij N.V. opgericht, wier journaals met uitsluiting van alle andere in de Nederlandsche theaters verplicht zouden moeten worden vertoond. Tengevolge van den loop van den oorlog is dit besluit evenwel niet effectief geworden.

Niet alleen door middel van het journaal zocht de bezetter in de bioscopen propaganda te maken. Hij deed zulks ook door middel van andere films, zooals "Hitlerjungen Quex", "Jud Süss", "Juden sehen dich an". De hiertegen bij exploitanten aanwezige weerstand werd overwonnen door middel van de verordening van 9 Juli 1941 van den Secretaris-Generaal van Volksvoorlichting en Kunsten betreffende de verplichte vertooning van bepaalde films.

Voorts hield ook de meer op ontspanning gerichte Duitsche speelfilm veelal een element van propaganda in.

Op het gebied van het verhuurwezen slaagden de hier te lande reeds gevestigde nederzettingen van de Ufa en de Tobis erin de verhuur geheel in handen te krijgen en zich met uitschakeling van alle voor dien bestaande z.g. onafhankelijke filmverhuurders een monopolie-positie te verwerven. Ook wisten deze Duitsche maatschappijen door middel van de ariseering een aanmerkelijk aantal bioscooptheaters aan zich te trekken.

Voorts slaagden deze maatschappijen erin de beide speelfilmstudios n.l. Filmstad Wassenaar en Cinetone te Duivendrecht in hun bezit te krijgen en onder Duitsche leiding in te schakelen in de Duitsche speelfilmindustrie. Na de opmarsch der geallieerden in Frankrijk en België werden deze studios geheel leeggeroofd met als gevolg dat ook thans nog de mogelijkheid voor het vervaardigen van

103592

speelfilms geheel ontbreekt.

Op andere hier bestaande productiemaatschappijen, welke onder Nederlandsche leiding bleven, werd bij voortduring pressie uitgeoefend en deze werden in hun bestaan bedreigd vooral van de zijde van de onderneming Nederlandfilm, waarin nationaal-socialisten van Nederlandsche nationaliteit de leiding hadden, welke deze leiding uiteraard slechts bij de gunst van den bezetter konden uitoefenen.

Bij verordening no. 165 van 20 Juli 1941, uitgaande van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Volksvoorlichting en Kunsten, Binnenlandsche Zaken en Justitie, werd ook de schijn van een Nederlandschgeorienteerde filmkeuring weggenomen door het in het leven roepen van de z.g. Rijksfilmkeuring, welke geleid werd door den N.S.B-er J.Teunissen.

Zoeals op de andere gebieden van het kunstzinnig en cultureel leven hebben de verordeningen no. 210 en 211, beide van 22 November 1941 van den Rijkscommissaris op den Kultuurraad en op de Kultuurkamer zeer diep ingesneden in het Nederlandsche filmwezen. Op grond van deze verordeningen werd bij besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten van 2 Maart 1942 o.m. het Filmgilde ingesteld, gebaseerd op het leidorsbeginsel, waarmede iedere zelfstandigheid aan het Nederlandsche filmwezen werd ontnomen. Van dit filmgilde hielden vele cineasten zich afzijdig. Het filmbedrijf, georganiseerd in den Nederlandschen Bioscoop Bond werd bij verordening no.1, 1942 van den president van de Nederlandsche Kultuurkamer dd. 9 Maart 1942, geheel gelijkgeschakeld en in plaats van den voorzitter van den Nederlandschen Bioscoop Bond trad de leider van het filmgilde, welke functie door den reeds meer genoemden N.S.B.-er Teunissen werd vervuld.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

A 103593

H4972 - 0023

H4972 – 0024

H-4972

H4972 – 0025

TRIBUNAL MILITAIRE INTERNATIONAL des GRANDS CRIMINELS de GUERRE
MINISTÈRE PUBLIC
DÉLÉGATION FRANÇAISE

A 103571

DOC. R.F. N° 803

DOC. R.F. N° 1525